

Világhálón a nemzetiségi néprajz

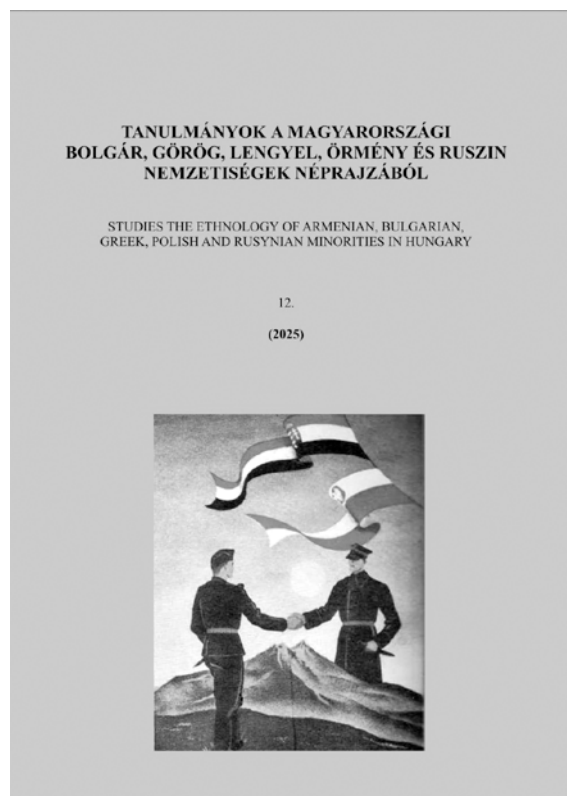
Haladva a korral, ez évtől a Magyar Néprajzi Társaság nemzetiségi kiadványsorozatának következő kötetei immár nem papír alapon, hanem elektronikusan lesznek elérhetők. E változást nem csupán a nyomtatási költségek, hanem a XXI. század második negyedének az információs követelményei is indokoltá tették. Az ún. kislétszámú nemzetiségek életével, hagyományaival foglalkozó alisorozat legújabb része a rendszerváltozás után kialakult rend szerint a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény és ruszin közösségekkel, továbbá azok internetes kapcsolataival foglalkozik.

A hazai bolgár nemzetiség a tizenhárom hivatalosan elismert nemzetiség közül a második legkisebb. A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 2011. és 2022. évi adatai szerint a magukat bolgár anyanyelvűnek valló hazai személyek száma 2899 főről 2536 főre csökkent, miközben a két összeírás közötti tizenegy évben a nemzetiséghez tartozók száma 3556-ról 3770 főre nőtt. A Bolgár Kutatóintézet tudományos munkatársa, főiskolai docense, *Tütünköv* Jordán dolgozata a témával foglalkozó szakirodalom bemutatása után áttekinti a magyarországi bolgár nemzetiség népeségi változásait, korszerkezetét, területi megoszlását, házassági szokásait, valamint a helyi identitástudat kérdéseit. Vizsgálja továbbá a demográfiai tényezők közötti összefüggéseket, népesedés- és társadalomtudományi szempontok szerint keresve választ a statisztikai adatok változásaira.

A tanulmány a magyarországi bolgár közösség legfőbb demográfiai fejlődési irányait vizsgálja az 1930–2022 közötti népszámlálási adatok alapján, különös tekintettel az előrecedés és az úgynevezett „hiányzó generáció” jelenségére. Az öregedési index és a becsült átlagéletkor összehasonlító vizsgálata alapján megállapítható, hogy a bolgár nemzetiség korstruktúrája lényegesen kedvezőtlenebb az országos átlagnál, és a kis lélekszámú, régebbi bevándorlású nemzetiségek körében tapasztalható kontraktív demográfia (népeségfogyás, zsugorodó népesség – *a szerk.*) mintázatába illeszkedik. A dokumentum stratégiai ajánlásokat fogalmaz meg a középnemzedék megerősítésére, az identitás és az anyanyelv átörökítésének támogatására, valamint a közösségi és intézményi fenntarthatóság hosszú távú biztosítására. Az elemzéshez a KSH hivatalos számadatait használták. Az eredmények szerint az anyanyelvű népesség csökkenő fejlődési irányt mutat (2050-re várhatóan közel 1800 főre apad), míg a nemzetiséghez tartozók száma enyhén növekedhet (2050-re megközelítőleg 4300 főre nő). Az adatábrák, táblázatok és a módszertani leírás segítik a folyamatok megértését és a kulturális megőrzés jövőbeli stratégiáinak tervezését.

*D*r. Zsebők Csaba történész, főiskolai tanár egy, az eddigi köteteinkben nem szerepelt témát, a *macedónkérdés* 1878-tól 1912 közötti történetét tanulmányozta. A Balkán elmúlt két évszázados történelmének egyik legvitatottabb fejezete ez. Nem könnyű Makedóniát földrajzi területként meghatározni, de még nehezebb nyomon követni a macedón nemzet kialakulását. A makedón szlávok különálló etnikai csoportként, majd nemzetként való létezését a XIX. század első fele óta a balkáni és más nemzetek, sőt egyes kutatók is vitatják. Sokan még ma is megkérdőjelezzik a makedón nemzet létét. Annak ellenére is, hogy az 1991 óta létező *Macedón Köztársaság* és utódja: *Észak-Macedónia* lakossága túlnyomórészt makedón. Az ortodox szláv lakosság számára makedón nemzettudat kialakulása és a nemzetté válás, az a fejlődés, amely mindehhez vezetett a második világháborút követő évtizedekben, Tito Jugoszláviájának macedón köztársaságában zajlott le.

1878 után még a bolgár, szerb és görög érveknek éppúgy volt alapjuk, mint a makedón mozgalmaknak, amelyek akkoriban csak regionális tudatot képviseltek. A tanulmány az 1878-as San Stefano-i békétől

az első világháború küszöbéig tekinti át a területen működött, annak hovatartozására irányuló politikai mozgalmakat, valamint az ott élők nemzeti identitásának alakulását.

Vincze Xénia és Agárdi Bendegúz Szpirosz tanulmánya a Borsod–Abaúj–Zemplén megyében élő görög családok XX. századi történetébe ad betekintést. A kutatást levéltári források és életútinterjúk segítségével végezték el. A görög polgárháború következtében a negyvenes évek végén több tízezer politikai menekült hagyta el Görögországot, s közülük több ezren Magyarországon folytatták az életüket. Az ötvenes évek első felében ezért megoldást kellett találni a menekült családok elhelyezésére, foglalkoztatására és a gyerekek oktatására. A budapesti dohánygyári kolónia zsúfoltsága miatt 1953-ban a görög családok és az egyedülálló személyek egy többszáz fős csoportját Borsod és Nógrád megye ipari központú városaiba költöztették át. Budapest és Beloiannis után Miskolcon alakult ki a harmadik legnagyobb számú görög közösség, amelyet a továbbiakban, a Torontáli utcai görög kolónia néven mutatnak be a szerzők. Külön kiemelik a fiatalok tizenhét-tizenkilenc éves korcsoportját, akik az iparitanuló-képzés befejezése után kerültek a vidéki ipari központokba, ahol végleg letelepedtek és családot alapítottak. Miskolcon a szoros együttélés során kialakult egy összetartó zárt közösség, amely egyéni és közösségi szinten is lehetővé tette a görög hagyományok továbbadását. A visszaemlékezők elmondása szerint „...itt egy kis Görögország volt, itt magyarul nem beszéltek, csak görögül”. A görög fiatalok egy következő csoportja Ózd, Salgótarján, Kazincbarcika városaiban kezdett új életet. A magyar környezet és a vegyes házasságok megkötése hatással volt további életszakaszukra, amely felgyorsította körükben az akkulturációs folyamatokat (amelyekben önként, illetve kényszer hatására beilleszkednek az új, többségi kultúrába – a szerk.). Kérdés, hogy ezek az első nemzedékhez tartozó személyek hogyan éltek meg a saját görögségüket.

A görög polgárháborús menekültek érkezése időben megegyezett a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) hatalomra kerülésével és a Rákosi-féle egypártrendszer bevezetésével. A politikai, gazdasági és a kulturális területen – például a városi életmódban, a gyári munkában és a mozgalmi életben – bekövetkezett változások a magyar családok és a görög emigránsok életmódját is megváltoztatták. Ezek a párhuzamosan zajló társadalmi folyamatok több hasonlóságot eredményeztek körükben és elősegítették a görögök sikeres beilleszkedését. A napjainkig fennálló vidéki görög közösségek a visszatelepedések és a vidéki foglalkoztatási problémák miatt mára erősen megfogyatkoztak. Ez ösztönözte a szerzőket a kutatómunka elindítására. Munkájuk során arra kerestek válaszokat, hogy a másodgeneráció tagjai milyen történeteket meséltek el szüleik görögországi és magyarországi életszakaszáról. Milyen, a családi élethez köthető gyerekkori emlékeket őriztek meg? Hogyan valósult meg a hagyományátadás és a nyelvhasználat? Kiemelt forrásként kezelték továbbá az 1952-1974 között megjelenő Laikosz Agonasz görög nyelvű újságot, amelynek cikkeiben a görög családok életéről, szakmai előmeneteléről, a kisebb létszámú vidéki közösségekről olvashatunk. Folyamatosan nyomon követhető a miskolci görög kolónia közösségi élete is. Ugyanilyen fontos forrás az Arcanum gyűjteménye, amelyben a megyei, a városi és az üzemi lapok írásai nyújtanak hiteles információt a miskolci és általában a borsodi görög közösségek mindennapjairól. Az 1982 utáni megváltozott környezetben a miskolci görögökről az *Ellinismos* és a *Kafeneio* folyóiratokból kaphattak további értékes adatokat, de kutatásuk során a miskolci helyi iroda archívumát is feldolgozták. Az itt közölt néprajzi szöveg (és a készülő monográfia) forrásértékét az adja, hogy a vidéki görög közösségek kutatása ma még hiányos. Kiemelten azoknak a családoknak a története, akik az ötvenes években az iparosítás jegyében kerültek Borsod-Abaúj-Zemplén megye városaiba.

Az ELTE BTK Történeti Intézetének munkatársa, a hazai *Lengyel Kutatóintézet és Múzeum* korábbi igazgatója, Balázs István Miklós *Lengyelbarát civil társadalom a Magyar Királyságban, 1920–1939* címmel adott kéziratot a kötetünk számára. A tanulmány arra kísérel meg választ találni, hogy milyen utat járt be a Lengyelországgal és a lengyelekkel kapcsolatos álláspont a magyar közvéleményben a két világháború közötti időszakban, különös tekintettel a kulturális szférára. A kérdés feltevését az indokolja, hogy Magyarország 1918–1920-as időszakában a Második Lengyel Köztársaság megszületése mindössze egy sokadlagos hír volt a magyar sajtóban, a lengyel hadsereg *Árva* és *Szepes* megyét érintő, a trianoni békeszerződés keretében megerősített területszerző akciói pedig egyenesen a két állam közötti feszültséghez vezettek. Mindennek ellenére a magyar–lengyel határ 1939. márciusi visszaállítása úgy vált általános örömforrássá, a II. világháború kitörését követően Magyarországra menekült lengyelek befogadása pedig össznemzeti kérdéssé, hogy a megelőző két évtizedben sem a magyar, sem a lengyel állam nem kezelte elsődleges fontosságú ügyei között a másik féllel fenntartott kapcsolatokat. Magyarországon a feladat nagy részét egyenesen a civil szférához utalták, a kulturális kapcsolatokat állítva középpontba. A tanulmány az e téren tevékenykedő szervezetek működése mellett *Szieberth* Imre kormánytanácsos, állami vasgyári felügyelő és szakíró személyét mutatja be, aki a polonofil (lengyelbarát) magyar elit kiemelkedően cselekvő képviselője volt. Számos utazást tett az újjászületett Lengyelországban, s hazatérve élményeiről kaszinókban, klubokban és különféle egyesületi találkozókra számolt be. Két előadásának eredeti kézírata, valamint az ezeket kísérő diapozitívok a tanulmányíró által korábban vezetett Lengyel Kutatóintézet és Múzeum gyűjteményében találhatók. Ezekon keresztül nem csupán a Második Lengyel Köztársaság gazdasági fejlődése követhető nyomon, hanem az is, mi volt a magyar szemekben különleges és követendő a lengyel példában.

Zsigmond Benedek armenológus az erdélyi örménység nyelvhasználatát vette górcső alá. A szerző szerint az erdélyi örménység az örmény nép markánsan elkülönülő csoportjainak egyike. Sajátos jegyei több területen is jelentkeznek: vallás, liturgia, nyelv, zene, folklór, építészet, konyha, identitástudat. Az erdélyi örmények ma magyarul beszélnek és írnak, de több évszázados hazai jelenlétük alatt ez nem mindig volt így. Valójában, amikor – mintegy háromszázötven éve – ez az örmény csoport letelepedett Erdélyben, sajátos nyelvet hoztak magukkal, amely már sok száz évvel ideérkezésük előtt elkülönült a többi örmény nyelvváltozattól, majd hosszú ideig önállóan fejlődött. A betelepedésüket követő századokban használt nyelvváltozatukat „erdélyi örmény nyelvnek” nevezhetjük. Az erdélyi örmények írott dokumentumainak nagy része a XVIII–XIX. századból való. A dokumentumok túlnyomó többsége örmény betűkkel íródott, de szép számmal találunk latin és magyar nyelvű iratokat is. A XIX. század második felétől egyre inkább a magyar válik a hétköznapi érintkezés nyelvévé, ami jól tükröződik az ekkor keletkezett kéziratok anyagokban is. Az örmény betűs dokumentumok nem mind erdélyi örmény nyelvűek. Ezt fordítva is elmondhatjuk: az erdélyi örmény nyelvű iratok nem mind örmény betűsök, vannak latin betűkkel, magyar helyesírás szerint írott szövegek is. Érdekes, hogy olyan nyelveket is írtak örmény betűkkel, amelyeket a hétköznapi életben ugyan használtak az erdélyi örmények, de valójában nem örmény nyelvek (pl. magyar, latin vagy oszmán-török).

Magából az erdélyi örmény nyelvből kimutatható, hogy ez a szubetnikai csoport hosszú ideig volt többnyelvű: az örmény mellett kipcsak (a kunhoz hasonló török nyelv), oszmán-török, lengyel, román, német és magyar környezetben élt és velük kommunikált. Az ún. „örmény-kipcsak nyelv” hatása az örmények Erdélybe települését követően is

megmaradt. Az erdélyi örmények nyelveit két nagy csoportba lehet sorolni: az armenikus nyelvek (amelyek végső soron a protoörmény nyelvre vezethetők vissza) és az örmény betűs nyelvek (örmény betűkkel írt idegen nyelvek, amelyek végül az örmények anyanyelvévé váltak). Az erdélyi örmények által használt armenikus nyelvek: (1) erdélyi ejtésű liturgikus öörmény; (2) erdélyi újkori öörmény; (3) erdélyi örmény; (4) öörmény-erdélyi örmény keveréknyelv, (5) nyugati örmény.

Fancsali János a magyarörményeknek a magyar nemzeti zenekultúrában betöltött szerepét vizsgálta. Az 1630-as évektől Erdélyben letelepedett örmények több évszázados vándorlás után találtak új házára. Útközben számtalan kultúrával együtt élve és hatásuk alatt zenei identitásuk leginkább megkopott és eltűnt. Egyedül a vallási életben használt énekeik maradhattak fent. Miután Moldvából Erdélybe továbbmenekültek, rövidesen, 1700-ban áttértek az örmény katolikus vallásra. Jól érezték magukat a magyar társadalomban, és fokozatosan, egyre inkább közeledtek a befogadó nemzethez, azonosultak annak törekvéseivel, miként gazdasági téren, úgy a kulturális életben is. Már a XVIII. században készek voltak adakozni a Magyar Tudományos Akadémia létesítésére, ahogy az 1800-as évek elején a kolozsvári magyar nemzeti színház felépítésére is. Az első erdélyi zenei tanintézmény *Kolozsváron* kezdettől fogva élvezte a magyarörmények támogatását. A zenetörténész, tanár, muzsikusz szerző számba veszi az örmény gyökerű művészek, zeneszerzők szerepvállalását a XIX-XX. századi erdélyi zenei életben. Összegzésében megállapítja, hogy elődeik már száz évekkel ezelőtt is az európai zenei irányzatot erősítették, kezdetben műkedvelő, házi muzsikálóként, majd egyre inkább emelkedettebb, a magyar zenei élet fejlődésében szerepet vállaló zenészeket is adva. Az előadóművészet különböző ágai után a zeneszerzésben is hozzájárultak a magyar kultúra gazdagításához, jóval a számbeli létezésük fölötti mértékben. A mai magyarörmény társadalom egyik feladata e háromszázötven esztendő zenei örökség megismertetése, ápolása kell legyen.

Anemrég elhunyt *Dr. Popovics Tibor* Miklós geográfusnak, közgazdásznak, a *Magyarországi Ruszin Kutatóintézet* alapító igazgatójának (Herincse, 1938. május 5. – Budapest, 2025 március 13.) az eddigi nemzetiségi néprajzi kötetekben már több tanulmánya is megjelent. Mostani írása posztumusz közlésével tisztelettel emlékezünk rá, a hazai ruszin tudományosság kimagasló alakjára. Ezúttal a trianoni békediktátum magyarorosz (*ruszin*) vonatkozásait elemezte közlekedés-földrajzi megközelítésben. Tanulmányában egyfelől rámutat arra, hogy az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezés után jogilag ugyan rögzítették, ám a gyakorlatban kevésbé vették figyelembe a monarchiabeli Magyarország lakosságának felét kitevő nemzetiségek igényeit. Ez és a dualista állam bomlasztására irányuló nyugati politikai törekvések vezettek a birodalom első világháború utáni széthullásához. Az 1920. évi trianoni békediktátum sem az etnikai elvet, sem az addig kiépített centrális vasúthálózat szempontjait nem vette figyelembe, ami nemcsak a magyar, hanem például a szlovák és ruszin közösséget is hátrányosan érintette. Az utódállamként létrejött Csehszlovákia a gyakorlatban cseh uralmi helyzetet hozott. Az új állam vezetése az említett két közösséget lenézte, identitásukat, törekvéseiket a magyarokéval együtt elnyomta. A XIX. század elején kialakult pánszlávizmus ideológiája minden szláv közösség öntudatát befolyásolta, s elszakadási céljaik elérésére a hamis történelemszemlélet sem volt idegen tőle.

Kiss Krisztián Bálint a *Szolnok a népek országútján* címet adta dolgozatának. A történész, tanár összefoglaló jellegű interetnikus tanulmánya különleges helytörténeti témáról szól. Azokról a névtelen tömegekről, amelyek önként telepedtek le *Szolnokon*, vagy éppenséggel

önkéntes területfoglalók voltak. Továbbá azokról az idegen – a történelmi Magyarország más tájairól, netalán külföldről származó – nevesített s nem ritkán nemesített személyiségekről, akik nyomot hagytak a település történetében. Röviden: azokról emlékezett meg, akik az évszázadok során kedvező vagy kedvezőtlen értelemben alakították a város fizikai és szellemi képét.

Dr. Tamás Edit sárospataki múzeumigazgató Tokaj-Hegyalja, a Zempléni hegység és a Hegyköz etnikai-nemzetiségi viszonyait vizsgálta a XX-XXI. század fordulóján. Az északkelet-magyarországi interetnikus kapcsolatok elemzése és a változások bemutatása időbeli kereteken alapuló folyamatleírásokon keresztül végezhető el. A történész-főmuzeológus szerző ebben a tanulmányban kiindulópontként a XIX. század második feléből származó forrásokat mutatja be, amelyek ma is őrzik az azt megelőző évszázad spontán bevándorlás és szervezett betelepülés során kialakult szerkezetének alapvető vonásait.

A vizsgált régió három nagy etnikai-nyelvi közösség (magyar, szlovák, ruszin) találkozási helye, amelyben a kisebb közösségek (pl. izraelita, roma, német stb.) jól integrálódtak. Az elmúlt másfél évszázadban a meghatározó nyelvi-kulturális közösségek – esetenként bizonytalan statisztikai besorolásuk ellenére – inkább magyarok maradtak, megőrizve a hagyományos nyelvi-kulturális elemek egyes töredékeit. A XXI. század elején a megmaradt kulturális közösségek – úgy a nyelvtörvény, mint a kisebbségi önkormányzatok létrehozása révén – rendkívül tag lehetőségeket kaptak az identitásuk megőrzésére.

Kötetünk – az alsorozat elmúlt másfél évtizedben közzétett darabjaihoz hasonlóan – nem csupán a folklór és a tárgyi néprajz szempontjai szerint válogatott, hanem a társtudományok (kulturális antropológia, a történettudomány több ága, társadalomstatisztika-demográfia, lingvisztika, politológia stb.) szempontjait is érvényesíti, úgy az egyes közösségek, mint egymásra hatásuk és önazonosságuk alakulása felől közelítve. A könyvben magyarul és a nemzetiségek nyelvén egyaránt közlünk dolgozatokat. Mindegyik írás angol nyelvű összefoglalóját is közzétesszük.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani valamennyi szerzőnek, munkatársaimnak és a Miniszterelnökség Egyházi és Nemzetiségi Kapcsolatokért Felelős Államtitkárságának a megjelenéshez nyújtott támogatásáért. A könyv a Magyar Néprajzi Társaság internetes oldalán a *Kiadványaink* között a *Nemzetiségi kötetek* alcím alatt nyitható meg a tavalyi ötven éves jubileumi válogatáskötettel együtt. A magyarországi nemzetiségek néprajza kiadványsorozat ötvenegyedik esztendőjében talán nem túlzott az a reményünk, hogy a kisebb lélekszámú nemzetiségek tizenkettedik kötetének a világhálóra kerülésével új korszak kezdődik. Kívánjuk, hogy a nemzetiségek maguk és a viszonyaik iránt érdeklődő magyar szakemberek – immár a nagyobb hozzáférhetőség birtokában – egyaránt haszonnal forgathassák a Magyar Néprajzi Társaság legújabb tanulmánykötetét.

Dr. Székely András Bertalan
A Magyarországi Nemzetiségek Néprajza
főszerkesztője